

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ Й ОСОБЛИВОСТІ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОЇ ОСНОВИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА

У статті обґрунтовано теоретичні аспекти й особливості природно-ресурсної основи розвитку аграрного сектора з метою виявлення можливостей у самовідновленні природних ресурсів за видами, їхнього раціонального використання з урахуванням впливу регіональних особливостей. Обґрунтовано стратегічні напрями розвитку аграрного сектора в біоекономічній площині.

Ключові слова: природно-ресурсна основа; природно-ресурсний потенціал; аграрний сектор; природні ресурси; економічні інтереси; екологічні ризики; відновлення природних ресурсів; біоекономічна площина.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Особливості формування та використання природно-ресурсної основи галузі характеризуються системним зв'язком із виробничими процесами, а саме через поєднання матеріальних, біологічних і природних елементів.

Погіршення стану природно-ресурсної основи здійснює негативний вплив на навколишнє середовище. При цьому природа й економічне зростання валового продукту, природа й поліпшення рівня життя в різних регіонах країни не повинні бути взаємовиключними альтернативами. Усе це зумовлює необхідність поєднання економічного зростання й добробут із раціональним використанням природно-ресурсної основи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Напрями екологоорієнтованого розвитку галузі через оптимізацію використання природно-ресурсного потенціалу досліджувалися в наукових публікаціях вітчизняних учених, з-поміж яких: О. Балацький, В. Борисова, О. Вишневська, В. Горлачук, С. Дорогунцов, Б. Данилишин, Л. Мельник, С. Рогач, А. Сердюк, П. Саблук, В. Савчук, Є. Хлобистов.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми. Більшість наукових розробок не висвітлює аспекти розвитку аграрного сектора в поєднанні соціальних, економічних і екологічних аспектів у контексті збереження екосистем для майбутніх поколінь. Дослідження проводяться переважно в напрямі забезпечення оптимального ресурсовикористання, отримання відповідних економічних інтересів. Тому актуальним є дослідження з точки зору біоекономічних аспектів розвитку галузі, отримання відповідних переваг для виробничої й соціальної інфраструктури, спрямування розвитку галузі в біоекономічну площину.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є обґрунтування теоретичних аспектів та особливостей природно-ресурсної

основи розвитку аграрного сектора з метою виявлення можливостей у самовідновленні природних ресурсів за видами, їхнього раціонального використання з урахуванням впливу регіональних особливостей. Виявлення стратегічних напрямів розвитку аграрного сектора в біоекономічній площині.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрний сектор є одним з основних секторів економіки, який займає важливе місце у формуванні продовольчої безпеки й експортному потенціалі країни. Розвиток аграрного сектора ґрунтується на природно-ресурсному потенціалі, з урахуванням його кількісної концентрації та якісного рівня.

У більшості випадків природно-ресурсний потенціал розглядається як сукупність природних ресурсів, які можуть використовуватися в аграрному секторі через господарську діяльність і мають динамічний характер зі зміною величини в процесі господарської діяльності на різних рівнях: глобальному, регіональному й локальному. Але більшій увазі потребує дослідження природно-ресурсного потенціалу саме на регіональному рівні, що дозволяє виявити потенційні можливості щодо забезпечення умов розвитку, екологізації виробництва, раціонального використання природних ресурсів за видами.

Отже, сутність поняття природно-ресурсного потенціалу доцільно розглядати в розрізі окремих видів з урахуванням біологічних і відновлюваних можливостей, що здійснює безпосередній вплив на напрями формування, збереження й нарощування з точки зору якісних ознак та регіональних особливостей.

Один із важливих чинників ефективного розвитку аграрного сектора економіки – це достатній рівень природно-ресурсного потенціалу, а забезпечення й відновлення природно-ресурсного потенціалу це основа не тільки економічного зростання, а й відновлення їхнього первинного природного стану з урахуванням

їхніх територіальних особливостей. Ефективне використання природно-ресурсного потенціалу має передбачати максимально можливе задоволення потреб суспільства від залучених природних ресурсів за видами й збереження їхнього природного стану.

Важливою та невід’ємною складовою розвитку економіки є концентрація природно-ресурсного потенціалу та його спроможність до самовідновлення. Особливої актуальності кількісні та якісні характеристики природно-ресурсного потенціалу набувають в аграрному секторі економіки, у якому рівень залежності

результатів виробництва тісно пов’язаний із природно-ресурсною основою, у тому числі через взаємозв’язок природних ресурсів за видами. Отже, значна кількість негативних факторів впливу на навколишнє середовище і на розвиток аграрного сектора призводить до екологічної кризи.

Основними забруднювачами повітря й екологічно-небезпечними для екосистеми є великі промислові підприємства, паливно-енергетичні та транспортні комплекси, аграрний сектор (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація факторів виникнення екологічних загроз в аграрному секторі

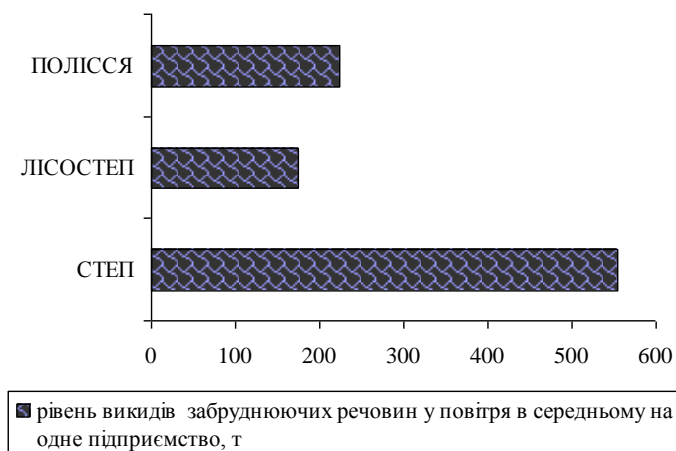
Класифікація факторів	Наслідки
Організаційно-економічні	Збільшення навантаження на земельні ресурси, через хімізацію землеробства й руйнування ґрунтів. Необґрунтовані зрошуваних та осушених меліорацій. Вилучення родючих земель для непрямого використання (будівництво). Відсутність науково обґрунтованих систем землеробства. Повільне впровадження ґрунтозахисних систем землеробства
Техніко-технологічні	Застаріла матеріально-технічна база. Непридатність традиційних технологій вирощування культур
Фактори вторинної дії (вплив на природні ресурси)	Необґрунтоване застосування високих норм мінеральних добрив і пестицидів. Деградація ґрунтів і погіршення біологічних властивостей, що призводить до вітрової та водної ерозії. Зміна водного режиму й деформація екосистеми внаслідок зниження лісистості меліоративних масивів. Потраплення залишків мінеральних добрив і пестицидів у водні джерела
Соціально-етичні	Вплив хімізації в землеробстві на здоров’я населення та стан екосистем. Зміна природного стану ландшафтів унаслідок зрошуваних і осушених меліорацій. Порушення біологічної цінності ландшафтів
Соціально-політичні	Виникає через необґрунтованість інтенсифікації землеробства шляхом механізації, хімізації меліорації без урахування природних можливостей із природно-кліматичними зонами
Гносеологічні (недостатність знання законів природи та неможливість простежити весь причинно-наслідковий ланцюг природних процесів)	Пов’язані з неефективністю застосування способів обробітку ґрунту й вирощуванням сільськогосподарських культур. Нераціональне проектування й розподіл посівних площ (сівозміни)

Джерело: побудовано з використанням вивчених літературних джерел.

Отже, наслідки нераціонального використання природних ресурсів спонукають до загострення екологічних ризиків в аграрному секторі економіки.

На рис. 1 представлено, за даними Державної служби статистики України, динаміку обсягів викидів

забруднювальних речовин в атмосферне повітря в середньому за 2010–2014 рр. на одне підприємство за природними зонами країни.

Рис. 1. Обсяги викидів забруднювальних речовин в атмосферне повітря в середньому за 2010–2014 рр. на одне підприємство за природними зонами України, т

Джерело: розраховано та побудовано з використанням статистичної інформації.

Найбільш екологонебезпечною зоною є Степ, де концентрація забруднювальних речовин є значною, що в результаті негативно впливає на екологічне середовище та здоров'я населення. Екологічний стан у регіонах і природних зонах має безпосередній вплив галузевої структури й концентрації великих підприємств, які здійснюють переважний негативний вплив на навколишнє середовище. Стан навколишнього середовища є основою, яка впливає на підходи до формування й збереження природно-ресурсної основи.

Враховуючи наявні негативні тенденції у використанні природних ресурсів за видами та зростаюче навантаження на навколишнє середовище, розвиток аграрного сектора на природно-ресурсній основі ґрунтується на забезпеченні раціонального використання природних ресурсів для їхнього збереження й відновлення, у тому числі самовідновлення, що потребує залучення додаткового капіталу й переорієнтації розвитку в біоекономічну площину.

Отже, природно-ресурсна основа характеризує сукупність і взаємозв'язок природних ресурсів за видами з їхніми біологічними особливостями, що відповідає існуючим критеріям (створеними природою) і формує передумови щодо розвитку аграрного сектора економіки, а подальший розвиток аграрного сектора пов'язаний із природно-ресурсним потенціалом з урахуванням територіальної ознаки.

Одним із досліджень взаємозв'язку екологічної та соціально-економічної рівноваги є система екологічних законів, які трактуються Б. Коммонером, а саме: все в природі взаємопов'язане, шкода, заподіяна одному з компонентів екосистеми, може призвести до збоїв у сукупності; екосистема Землі є замкнутою системою, тому викиди, побутові й виробничі відходи, потрапляючи в навколишнє середовище, не зникають без сліду; природа «знає краще» – людина «покрашуючи» природу, порушує хід її природних процесів. Наслідком таких трансформацій є погіршення умов існування самої людини; нічого в природі не дається даром – не можна безвідповідально використовувати дари природи, забруднювати навколишнє середовище й перетворювати природні системи на штучно створені. Усі види взаємодії людини з природою повинні економічно оцінюватися з подальшим відшкодуванням і відновленням її компонентів для зниження екологічних ризиків [3].

Відновлювання природно-ресурсного потенціалу є одним із пріоритетів, який пов'язаний із необхідністю забезпечення продовольчої безпеки світу, розвитком біоенергетики, збереження екосистем і забезпечення можливостей щодо самовідновлення природних ландшафтів.

Біологічні особливості рослин і природних ресурсів за видами формують потенційні можливості до забезпечення розвитку аграрного сектора й вирішення екологічних проблем. Існування негативних наслідків господарської діяльності людини змушує вчених і

товаровиробників приділити значну увагу вивченню, прогнозуванню й корегуванню управлінських рішень у напрямі екологізації виробництв [1].

Саме тому під відновленням природно-ресурсної основи треба розуміти комплекс дій, спрямованих на забезпечення можливостей у використанні природних ресурсів за видами, розвідку й підготовку до видобутку корисних копалин для невідновлювальних ресурсів; штучне підтримання природних ресурсів за видами на певному рівні для забезпечення можливостей у самовідновленні, збереженні екосистем.

Під відновленням природного середовища (природи, довкілля) розуміють комплекс заходів, спрямованих на підтримку параметрів природних систем у межах, сприятливих для здійснення їхніх функцій. Поняття відновлення природи включає широкий спектр дій, спрямованих на корегування репродуктивності екосистем, зміну для досягнення цих цілей геологічної або біологічної систем [1].

В аграрному секторі використовуються живі організми: рослини й тварини, їхні біологічні процеси протікають за певними законами природи й об'єктивно вимагають пристосування всього ритму виробництва до ритму природи, до корегування виробничого процесу. В аграрному секторі неможливо прискорити виробничий процес. Це пояснюється тим, що предмети праці знаходяться під впливом природних процесів, протікання яких вимагає певного часу. При цьому процес праці переривається на час, необхідний для протікання біологічних процесів у предметах праці. Тому велику різницю між часом виробництва і робочим періодом можна згладити виготовленням таких продуктів, які займатимуть неоднаковий час та робочий період. Це таке виробництво, яке поєднує основні та допоміжні галузі виробництва залежно від економічних і природних умов [8].

Особлива роль аграрного сектора в соціально-економічному розвитку країни зумовлюється поєднанням природно-кліматичних умов і геостратегічним положенням, що забезпечує умови формування продовольчої безпеки.

Отже, сутність поняття й особливостей природно-ресурсного потенціалу аграрного сектора пов'язана з кількісним та якісним забезпеченням природних ресурсів за видами, можливостями збереження біологічних особливостей з урахуванням регіональних особливостей. При цьому умови розвитку галузі повинні враховувати всі фактори від біологічних до фінансових, а саме: територіальні, природно-ресурсні, соціальні, техніко-технологічні, інноваційно-інвестиційні, екологічні, організаційні, що відображає їхній взаємозв'язок і взаємозалежність у просторі та часі.

Стратегічні напрями розвитку аграрного сектора з урахуванням потреби екологізації виробництв і зниження негативного впливу на навколишнє середовище представлено на рис. 2.

Рис. 2. Стратегічні напрями природно-ресурсного забезпечення розвитку аграрного сектора економіки

Джерело: розроблено автором.

Отже, орієнтація розвитку аграрного сектора в біоекономічну площину вимагає якісно нових підходів до використання природних ресурсів за видами з метою збереження й відновлення. Враховуючи сучасний стан екосистем і рівень негативного впливу виробництв і соціальної сфери на навколишнє середовище, дієвою є стратегія обмеження, яка дозволить створити умови до відновлення природно-ресурсної основи аграрного сектора, сприятиме розвитку на засадах зрівноваженості, що ґрунтується на збереженні довкілля.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті дослідження обґрунтовано теоретичні аспекти та особливості природно-ресурсної основи розвитку аграрного сектора, яка розглядається як територіальний базис природних ресурсів у їх взаємозв'язку та взаємозалежності з метою виявлення можливостей у самовідновленні природних ресурсів за видами, їхнього раціонального використання з урахуванням впливу регіональних особливостей.

Негативні тенденції функціонування природно-ресурсної основи щодо нарощування сукупного виробничого потенціалу аграрного сектора супроводжуються забрудненням екосистем та обмеженням можливостей природних ресурсів за видами до самовідновлення, що є результатом неефективного еколого-

економічного використання природно-ресурсного потенціалу. Отже, запропоновані стратегічні напрями розвитку аграрного сектора в біоекономічній площині повинні ґрунтуватися на зрівноваженій основі, яка поєднує в собі економічні й екологічні критерії в розвитку аграрного сектора з урахуванням соціальних пріоритетів у поєднанні з екологічною свідомістю та відповідальністю товаровиробників. Отже, зрівноважений розвиток галузі передбачає не лише можливість зростання, а й стабілізації та обмеження у використанні природних ресурсів за видами, що дозволить знизити негативний вплив на навколишнє середовище й зберегти біорізноманіття.

Не можна зорієнтувати розвиток галузі в біоекономічну площину без раціонального використання природних ресурсів за видами для виробничих та соціальних потреб, у тому числі через штучне обмеження у використанні з метою мінімізації негативних екологічних наслідків. За дієвості заходів зі збереження природно-ресурсної основи аграрного сектора можуть бути сформовані відповідні передумови щодо збереження екосистем і нарощування продовольчої основи країни й окремих регіонів, що має тісний зв'язок із національною безпекою й інтересами держави в геоекономічному просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисова В. А. Відтворення природного потенціалу АПК: економічні аспекти / В. А. Борисова. – Суми, 2003. – 372 с.
2. Вишнеvsька О. М. Ресурсний потенціал аграрного сектора економіки України: соціально-економічні та екологічні аспекти : [монографія] / О. М. Вишнеvsька. – Миколаїв, 2011. – 436 с.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.anriintern.com/ecology/ecolaws1.html/.
4. Мельник Л. Г. Економіка природних ресурсів / Л. Г. Мельник, І. М. Сотник, О. Ю. Чигирин. – Суми : Університетська книга, 2010. – 348 с.

5. Осауленко О. Г. Сталий соціально-економічний розвиток: моделювання та управління : [монографія] / О. Г. Осауленко. – К. : Інформ. – видавн. Центр Держкомстату України, 2000. – 177 с.
6. Офіційний сайт Міністерства екології та природних ресурсів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.menr.gov.ua>.
7. Програма ООН по навколишньому середовищу : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : uk.wikipedia.org.
8. Рибалко С. В. Особливості процесу відтворення в аграрній сфері / С. В. Рибалко // Бізнес-Навігатор. – № 1(22). – 2011. – С. 28–31.

Бобровская Н. В.,

Николаевский национальный аграрный университет, г. Николаев, Украина

Теоретические аспекты и особенности природно-ресурсной основы развития аграрного сектора

В статье обоснованы теоретические аспекты и особенности природно-ресурсной основы аграрного сектора с целью выявления возможностей по самовосстановлению природных ресурсов по видам, их рационального использования с учетом влияния региональных особенностей. Обоснованы стратегические направления развития аграрного сектора в биоэкономической плоскости.

Ключевые слова: природно-ресурсная основа; природно-ресурсный потенциал; аграрный сектор; природные ресурсы; экономические интересы; экологические риски; восстановление природным ресурсам; биоэкономическая плоскость.

Bobrowski N. V.,

Mykolaiv State Agrarian University, Mykolaiv, Ukraine

Theoretical aspects and features of natural resource basis of the agrarian sector development

This article studies theoretical aspects and features natural-resource basis of the agricultural sector in order to identify opportunities in the self-renewal of natural resources by types, their sustainable use for the effect of regional peculiarities. Reasonable strategic directions of development of the agricultural sector in bioeconomical area are justified.

Keywords: natural resource base; natural resource potential; agriculture; natural resources; economic interests; environmental risks; restoration of natural resources; bioeconomical area.

Рецензенти: *Кузьменко О. Б.,* д-р екон. наук, професор;
Яремко Ю. І., д-р екон. наук, професор.